

**CENTRUM
EUROPY
WSCHODNIEJ**

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Adrianna Rybak

Ustawy dekomunizacyjne na Ukrainie

KOMENTARZE / POLITYKA

**Nr 8
2015**

Copyright © Centrum Europy Wschodniej UMCS

REDAKCJA NAUKOWA:

Prof. dr hab. Walenty Baluk

Dr Grzegorz Kuprianowicz

OPRACOWANIE GRAFICZNE I ŁAMANIE:

Mgr Barbara Targońska

WYDAWCA:

**Centrum Europy Wschodniej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie**

ul. Zana 11, 20-601 Lublin,
tel. (+48) 81 537 64 04; tel./faks (+48) 81 537 64 61
biuro@centrum.umcs.pl
<http://www.centrum.umcs.pl>

KOMENTARZE / POLITYKA / Nr 8

Adrianna Rybak

Ustawy dekomunizacyjne na Ukrainie

LUBLIN, maj 2015

9 kwietnia 2015 roku Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła cztery ustawy, dotyczące polityki pamięci narodowej, potocznie nazywane ustawami dekomunizacyjnymi, ponieważ jednym z ich założeń jest szeroka dekomunizacja przestrzeni publicznej.

Projekty ustaw opracowane zostały przez Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej pod kierownictwem jego dyrektora – Wołodymyra Wiatrowycza.¹ Jeżeli chodzi o samą inicjatywę, to dwie z czterech ustaw były projektami rządowymi, jedna zbiorczym opracowaniem grupy parlamentarzystów z różnych frakcji, a jedna to autorski projekt posła Jurija Szuchewycza² Wszystkie cztery zostały uchwalone bez dyskusji, znaczną większością głosów i podpisane przez prezydenta Petra Poroszenkę. Ustawy są elementem kształtowania nowej polityki historycznej, oczyszczonej z sowieckiej narracji i podkreślającej odrębność ukraińskiej historii, szczególnie w okresach zniewolenia. Akcentują również tradycję walk o niepodległość.

Ustawa o dostępie do archiwów organów represyjnych komunistycznego reżimu totalitarnego z lat 1917-1991.

W ustawie ściśle określono organy, których dotyczą jej postanowienia. Ustawa przewiduje scalenie w ramach Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej zasobów archiwalnych organów represyjnych Związku Radzieckiego. W tym celu stworzone ma zostać specjalne archiwum państwowe. Ustawodawca przewidział, że obecni dysponenci akt będą mieli rok na ich inwentaryzację, co może okazać się trudne do wykonania, ponieważ realizacja jest czasochłonna i kosztowna. Ustawa gwarantuje każdemu obywatelowi prawo dostępu do archiwalnych informacji z okresu reżimu totalitarnego. Aby skorzystać z archiwum wystarczy jedynie okazanie dokumentu tożsamości i oświadczenie o chęci zapoznania się z dokumentem.

Ustawa określa zasady polityki państwa w zakresie dostępu do informacji archiwalnych, między innymi poprzez nałożenie obowiązku zagwarantowania prawidłowego przechowywania i wykorzystania dokumentów archiwalnych. Zobowiązany został do tego Gabinet Ministrów

---

¹ Wołodymyr Wiatrowycz pełni funkcję dyrektora Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej od marca 2014 roku. Wiatrowycz jest historykiem i publicystą, specjalizującym się w historii OUN-UPA. Jest autorem książki „Druża wojna polsko-ukraińska”, odnoszącej się do wydarzeń lat 1942-1947. Wiatrowycz dokonał opisu Rzezi Wołyńskiej jako walki równorzędnych przeciwników, odrzucając tym samym oskarżenia o ludobójstwo wobec UPA. W Polsce książka spotkała się z krytyką

² Jurij Szuchewycz jest posłem do Rady Najwyższej Ukrainy od 2014 roku. W wyborach parlamentarnych kandydował z listy Partii Radykalnej, natomiast w latach 90. był przewodniczącym skrajnie nacjonalistycznej partii - Ukraińskiej Samoobrony Narodowej. W 2006 roku Szuchewycz został uhonorowany przez prezydenta Wiktora Juszczenkę tytułem „Bohatera Ukrainy”.

Ukrainy, oraz Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej. W myśl ustawy nastąpić ma maksymalne uproszczenie procedur uzyskiwania informacji. Przewiduje się także digitalizację i stopniowe udostępnianie akt w Internecie.³

Otwarcie dostępu do archiwów struktur sowieckich posłuży przede wszystkim celom informacyjno-edukacyjnym. Nauczanie historii Ukrainy, pojawiło się w programach szkolnych dopiero po uzyskaniu niepodległości. Dlatego też łatwy dostęp do źródeł może stać się alternatywą dla propagandy Rosji, która wykorzystuje nieznamość historii wśród Ukraińców. Ponadto utworzenie archiwum jest pomocne w zrealizowaniu ustawy lustracyjnej (popieranej przez Wołodomyra Wiatrowycza), której celem jest oczyszczenie władz państwowych z byłych funkcjonariuszy i tajnych współpracowników KGB, oraz członków partii komunistycznej. Istnieje jednak obawa, że ustawa lustracyjna może przeistoczyć się w instrument wywierania wpływów politycznych.

Ustawa o uwiecznieniu zwycięstwa nad nazizmem w Drugiej wojnie światowej 1939-1945.

Ustawa zastępuje sformułowanie „Wielka Wojna Ojczyźniana”, na rzecz „Drugą wojną światową”, co ma znaczenie symboliczne, ponieważ jest to celowe zerwanie z narracją sowiecko-rosyjską. Jest to także przejaw następujących po Euromajdanie zmian w polityce historycznej i budowania nowej tożsamości narodowej, skierowanej bardziej ku Europie.

Mianem Wielkiej Wojny Ojczyźnianej władze radzieckie określały wojnę sowiecko-niemiecką w latach 1941–1945, co stało się pewną konstrukcją ideologiczną, wyrwającą te wydarzenia z kontekstu drugiej wojny światowej. Działania wojenne w dużej mierze toczyły się na terytorium Ukrainy i przyniosły jej ogromne straty ludności. Zakończyły się „Wielkim Zwycięstwem”, w związku z czym władze zaczęły zacierać pamięć o ofiarach konfliktu, szczególnie eksterminacji ludności miejskiej, w tym Żydów. Władze radzieckie podjęły po wojnie działania, które skutkowały masowym napływem na Ukrainę imigrantów z innych części ZSRR, co zmieniło strukturę społeczeństwa. Dokonywane przez władze radzieckie manipulacje prawdą

---

³ЗАКОН УКРАЇНИ - Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-viii>

historyczną, dotyczącą wojny poważnie wpłynęły na świadomość kolejnych powojennych pokoleń.⁴ Dlatego też odejście od narracji sowieckiej ma znaczenie symboliczne.

Ustawa wprowadza także Dzień Pamięci i Pojednania, ustanowiony na 8 maja, zachowując jednocześnie Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem 9 maja. Ustawa zakłada także stworzenie krajowego rejestru zabytków i pomników drugiej wojny światowej, zapewniając pozostawanie ich pod ochroną państwa i gwarantując konserwację.⁵ Zachowanie Dnia Zwycięstwa jest istotne z uwagi na oczekiwania znacznej części obywateli, obchodzących to święto. Dlatego zapisy ustawy należy uznać za wyważone i sprzyjające pojednaniu. Ustawodawca dokonał jednak pewnej modyfikacji w nazewnictwie – „Dzień Zwycięstwa” zamieniono na „Dzień Zwycięstwa nad Nazizmem w drugiej wojnie światowej”.

Nieco wcześniej, w lutym 2015 roku Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy opublikowało wytyczne uchwalone w październiku 2014 roku, dotyczące obchodzenia rocznicy drugiej wojny światowej. Owe wytyczne, podobnie jak projekty ustawy, opracowane zostały przez Ukraiński Instytut Pamięci Narodowej i także zakładają rezygnację z sowieckiego określenia „Wielka Wojna Ojczyźniana”. W wytycznych podkreślono, że zwycięstwo w drugiej wojnie światowej nie jest „dziełem sowieckiego narodu – zwycięzcy”, ale każdego, kto walczył z najeźdźcą. Wytyczne eksponują rolę Ukraińców walce z nazistowskim okupantem, a także zaliczają Ukraińską Powstańczą Armię do sił sojuszniczych, przedstawiając ją jako organizację zbrojną, która przyczyniła się do zwycięstwa. Kwestia zbrodni popełnianych przez nacjonalistów została pominięta.⁶

Ustawa o statusie prawnym i uczczeniu pamięci uczestników walk o niezależność Ukrainy w XX wieku.

Głównym celem ustawy jest „przywrócenie, zachowanie i uczczenie pamięci narodowej i walki bojowników o niepodległość Ukrainy”. Za bojownika o niepodległość uznaje się każdą

---

⁴ T. A. Olszański, *Miejsce UPA w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej. Dylematy Polityki historycznej Ukrainy*, Warszawa czerwiec 2013, s. 10-15, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_35_miejsce-upa-w-wielkiej-wojnie_ojczyznianej_www.pdf

⁵ ЗАКОН УКРАЇНИ - Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315-viii>

⁶ T. A. Olszański, *Nowe tendencje w ukraińskiej polityce historycznej*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-02-04/nowe-tendencje-w-ukrainskiej-polityce-historycznej>

osobę, która uczestniczyła we wszystkich formach zbiorowej i indywidualnej walki politycznej, lub zbrojnej na rzecz Ukrainy w XX wieku. Jest to ustawa najszerzej komentowana w Europie, szczególnie w Polsce. Wymienia ona kilkadziesiąt organizacji, które uczestniczyły w walkach o niepodległość i przyczyniły się do restytucji państwa w 1991 roku. Wśród nich najbardziej kontrowersyjna jest Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów – Ukraińska Armia Powstańcza. Projekt ustawy zgłosił Jurij Szychewycz, co nie pozostaje bez znaczenia, ponieważ jego ojciec był dowódcą UPA. Państwo uznaje stopnie wojskowe i odznaczenia nadane w organizacjach wymienionych przez ustawę. Nie nadaje praw kombatanckich dla członków tych organizacji, ale dopuszcza przyznawanie przywilejów socjalnym weteranom oraz ich rodzinom, a także możliwość przyznawania innych świadczeń przez samorząd terytorialny. Ustawa przewiduje także kary za lekceważenie weteranów oraz negowanie legalności i słuszności ich działań. Co ciekawe odnosi także obcokrajowców znieważających członków wymienionych formacji. Ponadto, zakłada się rozwój i modyfikację programów nauczania, rozszerzając aspekt historii walk o niepodległość, a państwo zachęca i deklaruje wsparcie dla inicjatyw instytucji pozarządowych i organizacji zaangażowanych w badanie tej problematyki.⁷

Niektóre środowiska na Ukrainie nie podzielają tradycji walk organizacji wymienianych w aneksie ustawy i utożsamiają się z sowiecką wizją przeszłości, co ma miejsce przede wszystkim we wschodniej części państwa. Dlatego też założenia ustawy mogą spotkać się ze sprzeciwem mieszkańców tamtejszych regionów, gdzie nastawienie do problematyki UPA jest wrogie, albo co najmniej ostrożne. Może to wpłynąć negatywnie na integralność państwa. Z drugiej strony, kwestie związane z walką o niezależność są jednym z najistotniejszych elementów pamięci narodowej, ponieważ przez wieki Ukraińcy nie posiadali własnego państwa. Tradycja ruchów wyzwoleniczych ma wysokie znaczenie i pomaga budować wspólną tożsamość.

Kwestia omawianej ustawy w relacjach polsko-ukraińskich jest tym bardziej kontrowersyjna, że jej uchwalenie zbiegło się w czasie z wizytą prezydenta Bronisława Komorowskiego na Ukrainie.⁸ Polskie media często mówią o „gloryfikacji ukraińskich nacjonalistów”, krytycznie odnosząc się do określania ich „bojownikami o wolność” oraz

---

⁷ ЗАКОН УКРАЇНИ - Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-viii>

⁸ T. Baliszewski, *Ukraiński parlament uznał UPA za „bojowników o wolność”*. W dniu wizyty Komorowskiego, <http://natemat.pl/139171,ukrainski-parlament-uznal-upa-za-bojownikow-o-wolnosc-w-dniu-wizyty-komorowskiego>

pomijania zbrodni dokonanych na Polakach przez UPA (przyjmuje się, że w wyniku tych działań zginęło około 100 tysięcy osób).⁹ Ustawa stała się także tematem dyskusji politycznych, a z najostrzejszą krytyką spotkała się ze strony posłów Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Władze ukraińskie zapewniły natomiast, że ustawa nie ma charakteru antypolskiego, a była jedynie częścią pakietu, mającego na celu szeroką dekomunizację państwa. Zmiany atakowane są także przez Rosję.

Ustawa o potępieniu komunistycznego i narodowosocjalistycznego (nazistowskiego) reżimów totalitarnych i zakazu propagowania ich symboliki.

Ustawa ta nazywana jest „ustawą o zakazie symboliki totalitarnej”. Głównym założeniem ustawy jest uznanie komunistycznego reżimu totalitarnego lat 1917-1991, oraz nazistowskiego systemu totalitarnego za systemy przestępcze, prowadzące politykę państwowego terroru. Ustawa przewiduje likwidację wszelkiej symboliki komunistycznej i nazistowskiej oraz zakazuje propagowania jej przez obywateli, partie, media i wszelkie stowarzyszenia i organizacje, nakładając odpowiedzialność karną, w tym pozbawienie wolności nawet do pięciu lat. Wejście w życie ustawy wiąże się z likwidacją wszystkich pomników, ale i zmianą nazw budynków, instytucji, ulic, mostów, a nawet całych miejscowości, oraz wszelkich innych obiektów noszących imiona działaczy komunistycznych. W świetle ustawy poprzez symbolikę komunistyczną rozumie się symbolikę ZSRR, Ukraińskiej SRR, ale i innych państw „demokracji ludowej”. Zabronione jest między innymi publiczne wykonywanie hymnu ZSRR, a także propagowanie godła, flagi i wszelkich motywów z użyciem sierpa i młota. Zakazem nie są objęte muzea, wystawy tematyczne oraz podręczniki szkolne i książki naukowe.¹⁰

Na realizację przepisów ustawy przewidziano sześć miesięcy, co budzi spore kontrowersje i jest trudne do zrealizowania, między innym ze względu na wysokie koszty finansowe zmian. Może spotkać się to także ze sprzeciwem części Ukraińców, szczególnie na wschodzie i południu państwa. Ponadto właściwe byłoby powołanie komisji, określającej zabytki

---

⁹ P. Pogorzelski, *Członkowie UPA „bojownikami o wolność”*. Kontrowersyjna ustawa na Ukrainie, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1443158,Czlonkowie-UPA-bojownikami-o-wolnosc-Kontrowersyjna-ustawa-na-Ukrainie>

¹⁰ ЗАКОН УКРАЇНИ - Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>

architektoniczne, zbudowane w stylu socrealistycznym. Ustawa zabroniła także działalności partii komunistycznych, tym samym kładąc kres funkcjonowaniu Komunistycznej Partii Ukrainy, która – mimo, iż nie weszła do parlamentu, – ma przedstawicieli w samorządzie terytorialnym.

Pamięć zbiorowa jest istotnym elementem tożsamości narodowej, natomiast spójna tożsamość sprzyja integralności państwa. Od momentu uzyskania niepodległości do roku 2005, władze Ukrainy nie wypracowały koncepcji polityki historycznej. Skutkowało to kontynuacją programów szkolnych z czasów Związku Radzieckiego, z niewielką ich modyfikacją. W okresie prezydentury Wiktora Juszczuki nastąpiła pewna zmiana, przejawiająca się w dążeniach do wyeliminowania z historii elementów radzieckich, docenieniu roli OUN-UPA i skupieniu się na czynniku martyrologicznym, którym była przede wszystkim pamięć o Hołodomorze. W trakcie prezydentury Wiktora Janukowycza nastąpiło odejście od tych tendencji. Od początku istnienia niepodległej Ukrainy polityka historyczna pozostawała labilną, odwołując się na zmianę do narracji sowieckiej i narodowej ukraińskiej. Zależne było to od obozu rządzącego i sympatii elit politycznych. Dotychczasowy brak działań władz w sferze pamięci historycznej, zmierzających do dekomunizacji, niewątpliwie wpłynął na zachowania obywateli. Uchwalenie wyżej omawianych ustaw ma znaczenie przełomowe, ponieważ służy zobiektywizowaniu historii i rewizji polityki historycznej. Funkcjonująca dotychczas narracja sowiecka przyczyniła się do podziałów w kontekście tożsamości narodowej i kulturowej, co pośrednio miało wpływ na sytuację polityczną w państwie.

Desowietyzacja polityki historycznej jest odpowiedzią władz na potrzeby i nastroje społeczeństwa, wyraźnie pokazujące odejście od opcji prorosyjskiej i chęć zerwania z radzieckimi symbolami. Działania te uległy intensyfikacji podczas Euromajdanu i tak zwanej „Rewolucji godności”, kiedy to masowo likwidowano radzieckie symbole i usuwano pomniki. Kwestią problematyczną pozostaje natomiast pytanie, czy ustawy: „dekomunizacyjna” i „o statusie prawnym uczestników walk o niepodległość”, nie zaostrożą podziałów społecznych i niechęci do nowych władz wśród mieszkańców Donbasu. Tym bardziej, że władze rosyjskie wykorzystują ustawy do prób przedstawienia Ukrainy jako państwa, które rewiduje historię, oraz utrudnia pokojowe rozwiązanie konfliktu. W momentach kryzysu państwo potrzebuje bowiem precedensów historycznych spajających społeczeństwo, akceptowanych przez wszystkich. Być może umacnianie heroicznej narracji bazującej na akcentowaniu roli UPA, oraz eksponowaniu roli Ukraińców w czasie drugiej wojny światowej miała na celu swojego rodzaju mobilizację

społeczeństwa i wzmacnianie tożsamości narodowej w kontekście wojny z Rosją. Ponadto, znaczna część społeczeństwa, szczególnie osoby młode, określają się w kategoriach tożsamości europejskiej, a zmiany w polityce historycznej są także zwrotem ku Europie. W ostatnich miesiącach podkreśla się, że mamy do czynienia z procesem powstawania nowego narodu ukraińskiego, a polityka historyczna jest istotnym aspektem spajającym i budującym tożsamość zbiorową.